

XIII. Fejezet. A szabadság ára. A fogyasztók büntetőjogi védelme

1. Bevezetés
2. Materiális jogellenesség és fogyasztóvédelem
 - 2.1. Franz von Liszt a szövethamisítási botrányról
 - 2.2. Materiális jogellenesség és fogyasztóvédelem
3. Fogyasztóvédelem a hazai büntetőjogban
 - 3.1. A „fogyasztóvédelmi büntetőjog” fogalma, kezdetei
 - 3.2. A fogyasztóvédelem büntetőjogi aspektusainak megjelenése és fejlődése a hazai szabályozásban
 - 3.2.1. A Csemegi-kódex
 - 3.2.2. Az 1961. évi V. törvény
 - 3.2.3. Az 1978. évi IV. törvénytől a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvig
 - 3.2.4. A hatályos szabályozás újításai
4. A fogyasztóvédelmi büntetőjog jövője
5. Összefoglalás
6. Forrás- és irodalomjegyzék

1. Bevezetés

A fogyasztóvédelem kérdései már a 19. század végén foglalkoztatták a büntetőjog-tudományt, érdemes ezért felidéznünk a korabeli dogmatika kiemelkedő alakjainak napjainkban is érvényes megfontolásait. Ez a gondolati lépés azonban nem pusztán tiszteletünk jele, hanem egyúttal metodikai döntés is. A jogtörténet és a jogösszehasonlítás területe közötti különbségek ugyanis viszonylagosak, mivel a jogtörténeti vizsgálódás is „kötelezően” él az összehasonlítással, mindenekelőtt az idődimenzió mentén. Ezenfelül a jogösszehasonlítás tág fogalmába természetesen beletartozik az összehasonlító jogtörténet is. Alapvető differencia viszont a két diszciplína között, hogy míg a jogtörténeti kutatás a múltra irányul, a jogösszehasonlítás a jelenre és a jövőre tekint. Azonosság többek között az is, hogy mindkét tudomány céljai között szerepelnek jogkritikai és jogpolitikai szempontok, azonban a jogtörténetet inkább a „*vertikális jogösszehasonlítás*”, míg a modern jogrendszerek összevetése a „*horizontális jogösszehasonlítás*” címkével illethető.⁸⁹⁰ Ahogy azonban von Liszt utal rá a Reichstrafgesetzbuch felülvizsgálatának kodifikációs munkálataiban, a „*vertikális jog-összehasonlítás*”, vagyis a jogtörténeti vizsgálódás többet jelent, mint egy jogrend fejlődési fokozatainak deskriptív egymás mellé állítása.⁸⁹¹

⁸⁹⁰ Zweigert & Kötz, 1996, p. 13.

⁸⁹¹ Liszt, Tötung und Lebensgefährdung (§§ 211–217, 222 RStrGB), p. 5.

2. Materiális jogellenesség és fogyasztóvédelem

2.1. Franz von Liszt a szövethamisítási botrányról

Franz von Liszt, Jhering szellemi örököseként dogmatikai szempontból az elsők között veti fel a büntetőjogra vonatkoztatva a materiális és a formális jogellenesség megkülönböztetését. A bűncselekmény fogalmát elemezve rámutat, hogy a törvénypozitvista kánon alapján felállított definíció, amely a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elve alapján a bűncselekményt pusztán a törvény által tilalmazott magatartásban és annak büntetni rendeltségében keresi, nem ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy mi a bűncselekmény lényege, és hogy azt miért sújtja a törvény büntetéssel.⁸⁹²

Legismertebb műve, a *Zweck im Recht* felidézi a korabeli Németország szövethamisítási botrányát, amikor lelkiismeretlen gyártók és a kereskedők a lenvászonba gyenge minőségű anyagokat kevertek és a selejtes árut hamis megjelöléssel adták el. Ez a csalás-sorozat természetesen akár napjaink Magyarországon is megtörténhetne. Jhering a tényállás ismertetése után részletesen elemzi, hogy a jogsértő magatartás nyilvánvalóan civiljogi és közigazgatási következményeket is von maga után, azonban a jelenség felszámolásához már büntetőjogi intervencióra lenne szükség: a hamisítás büntetőjogi tilalmának bevezetésére.⁸⁹³

A büntetőtörvény célja, ahogy a más törvényeké is, a jheringi célelvű eszmerendszerben nem lehet más, mint a társadalom életfeltételeinek biztosítása. A büntetőjog célrendszerében nem, eszközeiben azonban karakterisztikusan eltér a többi jogágtól, ugyanis hivatását a büntetés által tölti be. A bűncselekmény fogalma alatt Jhering a társadalom életfeltételeinek olyan fokú veszélyeztetését érti, amit a jogalkotó már csak kriminális szankció kilátásba helyezésével küzdhet le. A veszélyeztetés súlyosságát a jogalkotó nem az egyes cselekmény konkrét, hanem az adott cselekményi kategória absztrakt veszélyességén méri. Minél értékesebb életfeltételekről van szó, annál súlyosabb lesz a büntetés. A jogalkotó azonban nem értékelheti egy adott jogsértő magatartás, illetve az elkövető veszélyességét: ez a büntetés kiszabását végző bíró, illetve a büntetés-végrehajtás feladata.⁸⁹⁴

Mindezek értelmében a fogyasztóvédelmi büntetőjog körében mindenképp azt kell mérlegelnünk, hogy az ebbe a körbe eső cselekmények milyen fokú jogtárgysérelmet idéznek elő, szükségessé válik-e a kriminális szankcióval való fenyegetés.

2.2. Materiális jogellenesség és fogyasztóvédelem

A bűncselekmény-fogalom materiális megközelítése felveti a jogi tárgy közelebbi meghatározását is. A jogi tárgy fogalmának szükségessége, a jog tartalmi analízise a jheringi célelvűség egészéből következik: „*A norma és a kényszer pusztán formális mozzanatok, amelyek a jog tartalmáról semmit nem mondanak; általuk mindössze annyit tudunk meg, hogy a társadalom bizonyos dolgokat tagjaitól kikényszerít; ez a jog külsődleges formája, ami mindenütt egyformán képes arra, hogy a legkülönbözőbb tartalmakat magába foglalja. Csak a tartalom által tudhatjuk meg, milyen célt szolgál a jog a társadalom érdekében.*”⁸⁹⁵

⁸⁹² Jhering, 1877, p. 484.

⁸⁹³ Filó, 2011, pp. 249-257.

⁸⁹⁴ Baratta, 1970, p. 17.

⁸⁹⁵ Filó, 2011, p. 435.

A bűncselekménytárgy eszméje a 19. század közepe óta a dogmatika központi problémája. Birnbaum⁸⁹⁶ 1834-ben közölt tanulmányában jelenik meg először a gondolat – Feuerbach természetjoga és a felvilágosodás szellemi öröksége nyomán –, hogy a bűncselekmény lényege nem pusztán a jogi norma áthágásában, hanem a jog által oltalmazott, emberi érdekeket megtestesítő „javak” sérelmében vagy veszélyeztetésében rejlik.⁸⁹⁷ Korabeli büntetőjogunk gyorsan átvette a német elgondolást. Pauler az 1864-es keltezésű Büntetőjogtanban már arról ír, hogy „a büntett tárgyat közvetlenül a sértett jog, közvetve pedig annak alanya képezi”.⁸⁹⁸ Még világosabban fogalmaz tankönyvében Angyal, amikor a „büntetendő cselekmény tárgyát” a jogilag védett érdekekkel, a jogi értékkel vagy a jogi javakkal azonosítja.⁸⁹⁹ Az ígéretes kezdetek ellenére azonban az elmúlt jó másfél évszázad nem volt elegendő arra, hogy a tudomány kanonizált definíciót alkosson. Ennek okát mindenekelőtt abban kell keresnünk, hogy a jogi tárgy elválaszthatatlanul kötődik a bűncselekmény-elmülethez, ezért a különböző iskolák gyökeresen eltérő meghatározásokat vezettek be. Az is nyilvánvaló, hogy a büntetőjog rendkívül sokszínű életvilágot véd, ami szinte lehetetlenné teszi egy átfogó kategória kidolgozását. Stratenwerth⁹⁰⁰ szkeptikus megjegyzése a kör négyesítéséről találóan fejezi ki a felmerülő metodikai nehézségeket.

Jhering a jogi tárgynak elsősorban a bűncselekmények klasszifikációjánál szentel helyet. Felismeri a jogi tárgy objektív és szubjektív momentumát, továbbá azt, hogy a bűncselekmény valójában nem a jogi tárgy ellen, hanem a célszubjektum (*Zwecksubjekt*) ellen irányul, aki a tárgy feletti rendelkezésre jogosult. Az egyes deliktumokat annak alapján osztályozza, hogy azok mely célszubjektum érdekét védik. Így különbözteti meg az individuum, az állam, valamint a társadalom elleni bűncselekményeket. Ez utóbbira hozza példaként a magzatelhajtást, amelynek célszubjektuma nem a magzat – amit Jhering a római jogra hivatkozva az anyatest részeként tekint –, hanem maga a társadalom, amelynek az elkövető a méhmagzat elpusztítása által az egyik alapvető életfeltételét, a népesedést veszélyezteti.⁹⁰¹ Látható, hogy a büntetőjogi védelem tárgyát naturalisztikusan a közösség létfeltételeivel azonosítja, és ezzel inkább a jogi tárgy szociális-kollektivistá felfogásához lép közelebb a liberális tanoktól. Ezzel a büntetőjog szociáletikai dimenzióját teremti meg, amely közvetlenül is megjelenik a marburgi programban.

Mindezek értelmében a fogyasztóvédelmi büntetőjog körében mindenekelőtt azt kell mérlegelnünk, hogy az ebbe a körbe eső cselekmények milyen fokú jogtárgysérelmet idéznek elő, szükségessé válik-e az együttélés alapvető feltételeinek védelmére a kriminális szankcióval való fenyegetés. Mint látni fogjuk, a hazai büntetőjog erre a kérdésre korszakunként eltérő választ adott. Be kell látni ugyanis, hogy a bűnözés és a bűncselekmény nem absztrakt, életidegen kategóriák, hanem az élet sokszínű jelenségei, amelyeket nem lehet pusztán a logika eszközeivel megragadni és nem szakíthatók ki abból a kultúrtörténeti kontextusból, amelyben létrejöttek.

⁸⁹⁶ Sina, 1962, p. 19.

⁸⁹⁷ Wiener, 1972, pp. 56-64 (kiváló áttekintést nyújt a jogi tárgy tudománytörténetéről).

⁸⁹⁸ Pauler, 1864, p. 72.

⁸⁹⁹ Angyal, 1933, p. 80.

⁹⁰⁰ Stratenwerth, 1998, p. 377.

⁹⁰¹ Jhering, 1877, p. 503.

3. Fogyasztóvédelem a hazai büntetőjogban

A fogyasztóvédelem kiemelt helyet foglal el a mindennapjainkban, tekintettel arra, hogy tulajdonképpen mindenki fogyasztó. Fogyasztóként gyakran kerülhetünk kiszolgáltatott helyzetbe a *de facto* erősebb, előnyösebb pozícióval bíró vállalkozásokkal szemben. A fogyasztó-vállalkozó közötti sajátos kapcsolat – szem előtt tartva az igazságosság és méltányosság alapelvét – megköveteli, hogy a jog megfelelő garanciális védelmet nyújtson a gyengébb, kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztó számára annak érdekében, hogy a vállalkozás ne élhessen vissza a fogyasztó kárára a pozíciójával.⁹⁰²

Amikor a fogyasztóvédelemről beszélünk, sokan a Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseire asszociálnak. A jogterület kialakulása szoros kapcsolatban áll a gazdasági viszonyokkal, hiszen a piaci körülmények között könnyen felborulhat a szereplők közötti egyensúly, amelynek szinte mindig a fogyasztók látják a kárát. Napjainkban a jogirodalom az információs aszimmetria, a fogyasztók meggondolatlansága, vagy a vállalkozói oldal túlzottan domináns volta okán látja indokoltnak a fogyasztók állami védelmét.⁹⁰³

Felmerül azonban a kérdés, hogy valamennyi fogyasztóvédelmi jogsérelem orvosolható-e kizárólag a polgári jog eszközeivel? Létezhet-e egyáltalán „fogyasztóvédelmi büntetőjog”, különös tekintettel a jogág *ultima ratio* jellegére? A jogtudományban általánosan elfogadott nézet, hogy a büntetőjog csak végső eszköz, *ultima ratio* lehet a társadalmi magatartásirányítás rendszerében. Rendkívül nehéz azonban egy olyan objektív kritérium-rendszert kialakítani, amelynek segítségével meg lehet határozni, hogy adott esetekben tényleg szükséges-e a büntetőjogi fellépés. Különösen jelentős lehet ez a kérdéskör a fogyasztóvédelem területén, amelyet napjainkra rendkívül széles polgári jogi, illetve közigazgatási jogi instrumentárium szabályoz.⁹⁰⁴

3.1. A „fogyasztóvédelmi büntetőjog” fogalma, a fogyasztóvédelem kezdetei

Ahhoz, hogy fogyasztóvédelmi büntetőjogról beszéljünk, mindenképpen szükséges a „fogyasztóvédelem” fogalmának a tisztázása. A fogyasztóvédelem általánosságban a kereskedők visszaélései okán kialakult küzdelmet foglalja magában, és mint ilyen, egyidős az árucserre kialakulásával, hiszen tisztességtelen kereskedelem – a mint az bemutatásra került – már az első írásos emlékek óta ismert volt az egyes társadalmakban. Ami a büntetőjogot illeti, ezen jogterület feladata e tekintetben elsődlegesen az, hogy a gazdasági élet legsúlyosabb jogsértéseit a maga eszközeivel szankcionálja. A „fogyasztóvédelmi büntetőjog” tehát akként definiálható, mint a gazdasági életben a fogyasztók sérelmére elkövetett legsúlyosabb jogsértésekkel szembeni büntetőjogi fellépés.⁹⁰⁵ Maga a „fogyasztóvédelmi büntetőjog” kifejezés ugyan nem terjedt el sem a jogirodalomban, sem a közbeszédben, azonban Magyarországon már a Csemegi-kódex is ismerte a fogyasztók sérelmére megvalósítható delictumokat.

⁹⁰² Hámori, 2021, pp. 68-69.

⁹⁰³ Bencsik, 2015, p. 135.

⁹⁰⁴ Nagy, 2016, pp. 597-598.

⁹⁰⁵ Karsai, 2011, p. 2.

Ami a fogyasztóvédelmet illeti, a szabályozás története egészen az ókorig nyúlik vissza. Már az akkori gazdasági, társadalmi érdekek is megkövetelték, hogy a termelő, illetve a kereskedő megfelelő minőségű árukat bocsásson forgalomba. Hasonlóképpen fontos volt, hogy az adott szakmában, mesterségben jártas személy a megrendelő kívánságainak megfelelő szolgáltatást tudjon nyújtani. Bár néhány ókori törvénykönyvben fellelhetők erre vonatkozó utalások, még nem beszélhetünk rendszerszintű jogi szabályozásról, inkább a szokásjognak megfeleltethető struktúráról volt szó. A középkori Európában már hangsúlyosabban megfigyelhető, hogy a vásárlók, megrendelők védelme érdekében különféle piaci rendtartásokban, céhszabályzatokban, vagy vám- és árrendeletekben törekedtek „fogyasztóvédelmi” rendelkezéseket megfogalmazni.⁹⁰⁶

A későbbiekben megjelent a „piaci bíróságok” intézménye, ami a piaci és vásári konfliktusok mindkét fél által elfogadható, gyors és hatékony kezelését szolgálták. Ezen bíróságok kezdetben szokásjog alapján hoztak ítéleteket, majd közjogi szankciókat alkalmaztak a céh- és ipartestületi szabályok alapján.⁹⁰⁷

A 18. században terjedt el a *laissez-faire* elve a kereskedelmi gyakorlatban. Ezen elv a szerződési szabadságot, a szerződő felek közötti szerződések tartalmának szabad meghatározását, a felek szabad akaratának a kereskedelmi életben történő érvényesülését foglalta magában. Az eladó és a vevő formális egyenlősége azonban sokáig gátat szabott a fogyasztóvédelem fejlődésének, egészen a nagy gazdasági világválságig, amikor a *laissez-faire* elv teljes elutasítása mellett előtérbe került a keynesi gondolkodásmód, amely teljesen új gazdaságpolitikai szemléletet hordozott magában az állam szerepvállalása tekintetében; az „éjjeliőr” ideája helyett az aktívabb szerepet vállaló állam képe rajzolódott ki.⁹⁰⁸

3.2. A fogyasztóvédelem büntetőjogi aspektusainak megjelenése és fejlődése a hazai szabályozásban

3.2.1. A Csemegi-kódex

Egészen a 19. századig jellemző volt, hogy az egyén által támasztott individuális kereslet határozta meg a kínálatot. Az egyes termékek egyedi előállítási folyamat eredményeként jöttek létre a fogyasztók által támasztott keresletnek megfelelően. A szabad verseny érdekében az állam nem avatkozott be a fogyasztók, illetve a vállalkozások közötti vitákba, az állami feladatkör pusztán a kedvező gazdasági helyzet biztosítására korlátozódott. Ebből következik, hogy a gazdaság egyensúlyának kialakításában elsősorban a fogyasztói döntések játszottak kiemelkedő szerepet.⁹⁰⁹ A diszpozitivitás elvére épülő szerződések joga összhangban volt a szabad verseny elvével, hiszen a szerződések joga biztosította a felek szabad akaratának megfelelően a szerződési szabadság érvényesülését. A jogalkotó abból a téziséből indult ki, hogy a felek szabad akaratát és érdekegyensúlyát kifejező, az egyes individuális szerződések megkötéséhez vezető alku alkalmas arra, hogy a szerződési igazságosságot megteremtse, így nem szükséges külön beavatkozás a magánszférába.⁹¹⁰

⁹⁰⁶ Szűcs, 2020.

⁹⁰⁷ Zoványi, 2011, p. 71.

⁹⁰⁸ Szendrő, 2020, p. 36.

⁹⁰⁹ Fekete, 2009, pp. 384-385.

⁹¹⁰ Varga, 2013, p. 139.

Noha a 18-19. században a *laissez-faire elv* általános érvénye miatt a fogyasztóvédelem nem mutatott jelentős fejlődést, a 19. század második felében már megjelentek a fogyasztók érdekeinek védelmét célzó rendelkezések a büntetőjogban is. Az 1878. évi V. törvénycikk – a Csemegi-kódex – 314-315. §-ai tartalmaztak a fogyasztók védelmére szolgáló rendelkezéseket, amelyek a *Közegészség elleni büntettek és vétségek* című fejezetben találhatók, és elsősorban olyan szétosztásra, vagy elárusításra rendelt termékekhez nyújtottak büntetőjogi védelmet, amelyek közfogyasztás tárgyát képezték.

Látható, hogy a Csemegi-kódex elsődlegesen az élelmiszer tekintetében ismert fogyasztóvédelmi jellegű rendelkezéseket, amelyek ugyan vázlatosnak tekinthetők, de céljuk szerint már kifejezetten a kiszolgáltatottabb helyzetben lévő vásárlók részére nyújtanak büntetőjogi védelmet.

3.2.2. Az 1961. évi V. törvény

A 20. században a fogyasztói társadalom kiteljesedett, amelynek okán nagyobb hangsúly került a fogyasztók széles körét hátrányosan érintő gyakorlatokkal szembeni fellépésekre. A fogyasztóvédelmi szabályozás középpontjába egyre inkább a piaci kudarcok – mint például a fogyasztók és vállalkozók közötti tudáskülönbség – kerültek, kiszélesítve ezzel a fogyasztóvédelem fogalmát.⁹¹¹

A modern értelemben vett fogyasztóvédelem csak az 1960-70-es években alakult ki. Ezen időszakban a fogyasztó vált a jogalkotás központi alakjává, és ekkor terjedt el az a szemlélet is, amely a fogyasztót „gyengébb félként” tekintette, akinek szükséges megfelelő védelmet biztosítani.⁹¹²

Talán a fentiek hatására is, de a büntetőjog területén is a korábbiakhoz képest számos új elem jelent meg a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvényben, amely a fogyasztóvédelmi büntetőjog következő állomásának tekinthető. Megjegyzendő, hogy az 1952-ben, majd 1958-ban kiadott BHÖ-ben (Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása),⁹¹³ valamint a későbbi szabályokban elhelyezett *árrágítás és közellátás elleni bűncselekmények* nem annyira tekintendők fogyasztóvédelmi tartalommal bíró tényállásoknak.⁹¹⁴

Az 1961. évi V. törvény 238. §-a értelmében árrágítást az követett el, aki áruért a hatósági árnál vagy a reá nézve egyébként kötelezően megállapított árnál magasabb árat követel, köt ki vagy fogadott el, vagy hatósági ár hiányában az áru árát úgy vagy olyan mértékben állapította meg, illetve tartotta fenn, hogy az tisztességtelen módon elért vagy az indokolt hasznot meghaladó nyereséget foglalt magában. A közellátási bűncselekmény a 240. § szerint akkor valósult meg, ha az elkövető a közellátás érdekeinek sérelmével terméknek vagy terménynek rendelkezése alatt álló készletét jogszabály tilalma ellenére vagy a rendes gazdálkodás szabályainak a megsértésével megsemmisítette, használhatatlanná tette, elrejtette, eltitkolta, vagy felhasználta, ha terméket vagy terményt szükségletéhez ké-

⁹¹¹ Balogh, 2023, pp. 67-68.

⁹¹² Zoványi, 2011, pp. 71-72.

⁹¹³ Tóth, 2014, p. 442.

⁹¹⁴ Balla, 2019, p. 33.

pest túlzott mértékben szerzett be, és ezzel annak beszerzését mások részére megnehezítette, vagy ha termék vagy termés beszerzésére, forgalomba hozatalára vagy szállítására vonatkozó jogosítványt megtevéstől magatartással szerzett meg vagy azzal üzérkedett. Meglátásunk szerint ezen bűncselekmények szabályozásából kiolvasható, hogy esetükben a védett jogi tárgyat nem annyira a fogyasztók védelme, hanem inkább az állami, hatósági szabályok betartásának, az állami szervekkel történő kereskedelem zavartalan működésének biztosítása képezte.

Az 1961. évi V. törvény 196. §-a szabályozta az ártalmas közfogyasztási cikkel elkövetett bűncselekmény tényállását. Ahogy azt a törvényhez tartozó miniszteri indoklás is tartalmazza, ezen bűncselekmény veszélyeztetési jellegű volt, és kibővítette az eddig kizárólag az élelmi cikkekről szóló releváns tényállások elkövetési tárgyát, pontosítva azt „közfogyasztásra rendelt cikk”-ként. Az ártalmasság vonatkozásában a bírói gyakorlatból is egyértelműen kitűnik, hogy csak olyan ártalmas közfogyasztási cikk tekinthető elkövetési tárgynak e tényállás vonatkozásában, amelyikben az ártalmasság a cikknek nem rendes, megszokott tulajdonsága, hanem abban e tulajdonság előfordulása rendellenes jelenség.⁹¹⁵

A törvénynek a *Népgazdaság elleni bűntettekről* szóló XIII. fejezetében szerepelnek olyan tényállások, amelyek tovább bővítették a fogyasztóvédelmi büntetőjog dogmatikájának körét.

Új tényállásként jelent meg a „rossz minőségű ipari termék forgalomba hozatala” (230-232. §§), amely részletes, új szabályokat foglalt magában. Ezen bűncselekmény vonatkozásában vitathatatlan, hogy a tényállása több fogyasztóvédelmi elemet is tartalmazott, azonban a vonatkozó miniszteri indoklás szerint a szabályozás célja elsősorban nem a fogyasztók védelme, hanem az ipari termékek megfelelő minőségének és az ipari termelés biztonságának szavatolása volt.⁹¹⁶ Ezen tényálláshoz kapcsolódott a törvény 233. §-ában foglalt „minőség hamis tanúsítása”, amely akkor valósult meg, ha valaki minőségi bizonyítványban vagy minőséget igazoló más okiratban termék vagy termés minőségéről valótlán adatot tanúsított, valamint a szubszidiárius jellegű, 234. §-ban foglalt „hamis jelzéssel ellátott termék (termény) forgalomba hozatala”, amelyet az követett el, aki terméket vagy terményt olyan minőségi jellel, szabványjellel vagy más jelzéssel ellátva hozott forgalomba, amelynek az nem felelt meg, vagy nem a valódi, hanem más előállító megjelölésével ellátva hozta forgalomba, illetve a forgalomba hozatal iránt intézkedett. Tekintettel egyrészt a miniszteri indoklásban foglaltakra, másrészt arra, hogy ezen bűncselekmények a törvény népgazdaság elleni bűncselekmények című, XIII. fejezetében foglaltak helyet, kijelenthető, hogy a fogyasztóvédelmi aspektusok ellenére a rendelkezések célja valóban nem a fogyasztók védelmére, hanem a gazdaság hatékony, biztonságos működésének az elősegítésére irányult.

3.2.3. Az 1978. évi IV. törvénytől a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvig

Az 1970-es évek második felében újabb szemléletváltás következett be Magyarországon: 1977-ben a polgári jogi szabályozásban új intézmény látott napvilágot: a közérdekű kereset. 1978-ban szabályozásra került továbbá a fogyasztók tájékoztatáshoz való joga, és ekkor

⁹¹⁵ Balla, 2019, p. 34.

⁹¹⁶ Balla, 2019, p. 35.

nyilvánították külön jogszabályban is tilossá a fogyasztók megtévesztését eredményező magatartásokat is. Ekkortájt a vonatkozó szabályok célja nem csupán a fogyasztók, hanem a minőség védelmének elősegítésére is irányult.⁹¹⁷

A fentieknek megfelelően a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény is több, a fogyasztókra vonatkozó dogmatikai változáson esett át. A törvény a XVII. fejezetében, a gazdasági bűncselekmények körében tárgyalta a korábbiakban említett bűncselekményeket, törekedve arra, hogy azok törvényi tényállása a kor szellemiségéhez igazodjon. Ennek megfelelően a rossz minőségű termék forgalomba hozatala (292-294. §§), a minőség hamis tanúsítása (295. §), valamint – a 2012. január 1-jén hatályba lépett módosítást követően – az áru hamis megjelölése (296. §) dogmatikájában is egyre erősebben kristályosodott ki a fogyasztók védelmének jogi tárgya. A rossz minőségű termék forgalomba hozatalát az 1978. évi IV. törvény 292. §-a értelmében nem csupán az követte el, aki rossz minőségű terméket jó minőségű terméként értékesített, használatba adott, vagy forgalomba hozott; a büntett elkövetéséhez elég volt az ezek iránti intézkedés is. Ezen bűncselekménynek mind az előkészületi stádiumát, mind a gondatlan alakzatát is büntetni rendelte a törvény.

A vonatkozó bírói gyakorlat szerint rossz minőségű termék forgalomba hozatala büntetést követte el például a gazdálkodó szervezetnek a vezető tisztségviselője, aki a rossz minőségű terméket jó minőségűként értékesíti; a rossz minőségű termék forgalomba hozatala lehetővé tételének a büntetést olyan személy követheti el, aki a termék minőségének a megállapítására vonatkozó szabályokat szegi meg.⁹¹⁸

Ami a minőség hamis tanúsítását illeti, az 1978. évi IV. törvény 295. §-a e körben azt a cselekményt rendelte büntetni – gondatlan elkövetés esetén is –, amely a minőséget tanúsító okiratban jelentős mennyiségű vagy értékű áru minőségére vonatkozó hamis adat tanúsítását valósította meg.

A 296. §-ban szabályozott áru hamis megjelölése bűncselekmény lényegében azt a magatartást foglalta magában, ha valaki árut a versenytárs hozzájárulása nélkül olyan módon állít elő, amelynek következtében az áru a versenytárs árujával a fogyasztók számára összetéveszthető. A törvény e tekintetben büntetni rendelte a forgalomba hozatal céljából történő megszerzést, illetve magát a forgalomba hozatalt is.

A bírói jogértelmezés alapján az áru hamis megjelölése bűncselekmény elkövetési tárgya az utánzat, a hamisítvány, vagyis az az áru, amelyet a versenytárs ugyanilyen rendeltetésű árujának jellegzetes tulajdonságaival ruháztak fel.⁹¹⁹ Ennek megfelelően nem iparjogvédelmi jogok megsértésének vétsége, hanem áru hamis megjelölésének büntette valósul meg, ha a terhelt kereskedelmi forgalom keretében, továbbeladás céljából, más eladótól beszerezett, hamis márkajelzéssel ellátott termékeket tart és forgalmaz az üzletében.⁹²⁰

A rendszerváltozás után megnyílt a piac Magyarország és a Nyugat között, amelynek következtében a fogyasztók kiszolgáltatottsága csak fokozódott. A társadalmi változások, valamint az egyre nagyobb anyagi, illetve a fogyasztási szokásokban megmutatkozó különbségek az egyes társadalmi rétegek között jelentősen erősítették a különböző gazdasági

⁹¹⁷ Zoványi, 2011, p. 73.

⁹¹⁸ BH 1996.8.410.

⁹¹⁹ BH 2008.12.326.

⁹²⁰ BH 2007.12.398.

hatásokat. Ezen körülmények természetesen a fogyasztóvédelmi büntetőjog fejlődésére is kihatással voltak.⁹²¹ Ezen időszakban különösen megnőtt a jelentősége a pénzügyi fogyasztóvédelemnek, hiszen a rendszerváltást követően rendkívüli ütemben bővült a pénzügyi termékek piaca, egyre súlyosabb problémát jelentett a fogyasztók nem megfelelő tájékoztatása, a fogyasztók felelőtlen magatartása, illetve a bonyolult pénzügyi konstrukciók kialakulása, amelyek okán a fogyasztók kiszolgáltatottsága csak tovább erősödött.⁹²²

Az 1994. évi IX. törvénnyel új tényállás jelent meg az 1978. évi IV. törvény szabályai között a fogyasztók védelmére vonatkozóan, amely a *fogyasztók megtévesztése* címet viselte.⁹²³ A 296/A. § értelmében a fogyasztók megtévesztése bűncselekményt az követte el, aki az áru kelendőségének felkeltése érdekében nagy nyilvánosság előtt az áru lényeges tulajdonsága tekintetében valótlan tény, vagy valós tény megtévesztésre alkalmas módon állít, illetve az áru lényeges tulajdonságáról megtévesztésre alkalmas tájékoztatást adott. A törvény magyarázatot adott arra a kérdésre is, hogy tulajdonképpen mi is számít olyan „lényeges tulajdonságnak”, amely kapcsán ezen bűncselekmény elkövethető; ilyennek minősül az áru összetétele, használhatósága, az egészségre és a környezetre gyakorolt hatása, valamint a kezelése, eredete, az, hogy megfelel-e a jogszabályi előírásoknak, a nemzeti szabványnak vagy az áruval szemben támasztott szokásos követelményeknek, az, ha az áru felhasználása a szokásostól lényegesen eltérő feltételek megvalósítását igényli, valamint az áru vásárlásához ígért nyeresi lehetőség vagy más előnyös következmény is.

A fogyasztóvédelmi büntetőjogi rendelkezések körét bővítette az ún. „Versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban” című tényállás, amelyet a 2005. évi XCI. törvény 14. §-a 2005. szeptember 1-jei hatálybalépéssel emelt be az 1978. évi IV. törvénybe, majd a 2009. évi LXXX. törvény és a 2011. évi CLXXV. törvény módosított.⁹²⁴ A törvény 296/B. §-a értelmében ezen bűncselekményt az követte el, aki a közbeszerzési eljárás, illetve a koncesszióköteles tevékenységre vonatkozóan kiírt nyílt vagy zártkörű pályázat eredményének befolyásolása érdekében az árak (díjak), illetőleg egyéb szerződési feltételek rögzítésére, illetve a piac felosztására irányuló megállapodást kötött, vagy más összehangolt magatartást tanúsított, és ezzel a versenyt korlátozta. Büntetendő volt az is, aki a fenti cél elérése érdekében a vállalkozások egyesülete, a köztestület, az egyesülés és más hasonló szervezet olyan döntésének a meghozatalában vesz részt, amely a versenyt korlátozza. Ezen bűncselekmény törvényi szabályozásában megjelent egy, a napjainkban is több bűncselekménynél megtalálható büntethetőségi akadály: nem volt büntethető az elkövető, ha cselekményét, mielőtt az a hatóságok tudomására jutott volna, a hatóságoknak bejelentette, és az elkövetés körülményeit feltárta. Hatóság alatt a verseny- vagy pénzügyi felügyeletet ellátó szerveket és a közbeszerzésekkel kapcsolatos jogorvoslati eljárást lefolytató szervet is érteni kellett.

Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy az 1978. évi IV. törvény 279. §-a változatlanul tartalmazta az ártalmas közfogyasztási cikkel való visszaélés tényállását.

⁹²¹ Zoványi, 2011, pp. 73-74.

⁹²² Csák & Nagy, 2021, p. 226.

⁹²³ Balla, 2019, p. 37.

⁹²⁴ Balla, 2019, p. 37.

Külön említést érdemel az Európai Közösségek és Magyarország között 1991. december 16-án megkötött Európai Megállapodás, amely rögzítette, hogy „*Magyarországnak a Közösségbe történő integrációja egyik alapvető előfeltétele az, hogy az ország jelenlegi és jövőbeni szabályait közelítsék a Közösség jogszabályaihoz. Magyarország biztosítja, hogy amennyire lehetséges, jövőbeni jogszabályai a Közösség jogszabályaival összeegyeztethetőek lesznek.*”⁹²⁵ Az Európai Unió felé tett integrációs törekvések hatására megkezdődött a fogyasztóvédelmi jogszabályok korszerűsítése, majd az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozást követően kikristályosodott, hogy Magyarország fogyasztóvédelmi jogalkotása alapvetően két pilléren nyugodott: egyrészt a jogharmonizációs kötelezettségen, másrészt pedig a nemzeti fogyasztóvédelmi politika gazdasági, társadalmi és politikai környezeti változásán, igényein.

Az 1978. évi IV. törvény és a jelenleg hatályos Btk. közötti időben láthatóan egyre több, és egyre részletesebb szabályozások kerültek a büntetőjogi dogmatikába. Az utóbbi azonban új alapokra helyezte a fogyasztóvédelmi büntetőjogot, és lényeges változásokat hozott a fogyasztók érdekeit sértő bűncselekmények megítélésének tekintetében.⁹²⁶

3.2.4. A hatályos szabályozás újításai

Az eddigiek jól tükrözik, hogy a fogyasztóvédelmi büntetőjog a magyar szabályozásban a Csemegi-kódextől kezdve jelentős változásokon ment keresztül az egyes gazdasági, társadalmi, politikai változások hatására.

A 21. század gazdasági és technológiai környezete mind a jogalkotást, mind a jogalkalmazást komoly kihívások elé állítja, hiszen a modern, rendkívül gyorsan változó információs társadalomban a fogyasztók védelmének biztosítása, a vállalkozások biztonságos piaci mozgásterének kialakítása és fenntartása egyáltalán nem könnyű feladat.⁹²⁷

A jelenleg hatályos Btk. újítása, hogy a kifejezetten fogyasztóvédelmi aspektusú törvényi tényállások kikerültek a gazdasági bűncselekmények fejezetéből, és egy új fejezetben, a „fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények” című XLII. fejezetben foglalnak helyet.

A Btk. indoklása rámutat, azáltal, hogy a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények külön fejezetben kerültek szabályozásra, a jogalkotó a korábbiaknál jóval nagyobb hangsúlyt kívánt helyezni ezen jogtárgyak védelmére. Ennek ellenére megfigyelhető, hogy az egyes tényállási elemekből kikristályosodó fogyasztói érdekek alapvetően heterogén jogi tárgyakat jelenítenek meg, amelyek között több, más fejezetek által oltalmazott értékeket is találunk, mint például az élet, testi épség, környezet. Ebből kifolyólag jogosan merülhet fel a kérdés, hogy egyáltalán létezik-e önálló fogyasztóvédelmi büntetőjog? A témakör legjelesebb hazai kutatója, Karsai Krisztina erre a kérdésre a következő választ adja: „*A fogyasztóvédelmi büntetőjog kategóriája tehát ezen tárgyú jogsértésekre adott büntetőjogi fellépés megnevezése. A kifejezés tetszetősnek tűnik, s bár eddig nem jelent még meg a hazai szakirodalomban, de érdemes és érdekes is lehet*

⁹²⁵ A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai közötti társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás, 67. Cikk.

⁹²⁶ Fazekas, 2016, pp. 30, 32.

⁹²⁷ Gellén, 2019, p. 7.

kísérletképpen alkalmazni. Érdemi kifogás ellene az, hogy önálló »formai« létezését nem feltételezhetjük, hiszen az anyagi büntetőjog a mai viszonyaink között egységes szemléletű, jogforrása lényegében a Btk., amely nem a büntetőjog különböző »ágai«, hanem csupán egyes tényállások között különböztet. Ettől függetlenül az ilyen megnevezésnek, hasonlóan a közlekedési büntetőjog, környezetvédelmi büntetőjog, kábítószer-büntetőjog kifejezésekhez, létjogosultsága van a jogtárgy(ak) hasonlósága vagy épp azonossága alapján, ugyanis ez a tényező a több, az adott »szakbüntetőjogba« sorolt bűncselekmények egymás közötti viszonyát és a Btk. erre vonatkozó dogmatikai koherenciáját is magával hordozza. Ebből következően alkalmazható – tartalmilag – helyálló csoportkategóriaként.”⁹²⁸ Ezen gondolatokra, valamint a büntetőjog *ultima ratio* jellegére – amellyel a 334/B/2004. AB határozatban az Alkotmánybíróság is részletesen foglalkozott – figyelemmel kétségesnek tekinthető, hogy valóban a büntetőjog-e a legalkalmasabb a fogyasztók jogainak, érdekeinek érvényesítésére, különös tekintettel azokra az esetekre, amelyeknél más tényállás már megfelelő mértékben tiltja a társadalmilag káros magatartást.⁹²⁹

A rossz minőségű termék forgalomba hozatala tényállását az új Büntető Törvénykönyv korszerűsítette, illetve az elkövetési magatartások köréből kikerült a termék minőségének megállapítására vonatkozó szabály megszegésével történő elkövetés, tekintettel arra, hogy ez a megfelelés hamis tanúsítása körében értékelhető. Nem került átvételre a „használatba ad”, „feldolgozásra értékesít”, vagy „ezek iránt intézkedik” fordulatok, amellyel a jogalkotó hangsúlyozni kívánta, hogy a „forgalomba hozatalon” nem csupán a fogyasztás célját szolgáló termék értékesítését kell érteni, hanem e körbe tartozik a használatba adás, vagy a termelés folyamatában továbbfeldolgozásra kerülő termék értékesítése is. Azzal pedig, hogy a törvény az előkészületet is büntetni rendeli, biztosítva lett a forgalomba hozatalt megelőző magatartások büntethetősége is. A 2012. évi szabályozás továbbá új büntethetőséget megszüntető okot állapított meg a rossz minőségű termék forgalomba hozatala kapcsán; abban az esetben, ha az elkövető – mihelyt tudomást szerez a termék rossz minőségéről – mindent megtesz azért, hogy a rossz minőségű termék a birtokába visszajusson, akkor a büntethetőségi akadály vele szemben megállapítható.

A megfelelés hamis tanúsítása a korábbi Büntető Törvénykönyv „Minőség hamis tanúsítása” elnevezésű bűncselekményét váltotta fel a termékek piacfelügyeletéről szóló 2012. évi LXXXVIII. törvény fogalomhasználatára figyelemmel.

Az 1978. évi Kódexhez képest a fogyasztók megtévesztése bűncselekmény tényállása jelentős változásokon esett át. Új alapesetként került szabályozásra – a korábbi szabályozás megőrzése mellett – azon elkövetési magatartás, amellyel az elkövető szervezett termékbe-mutatón különleges árkedvezmény vagy árelőny meglétéről, vagy nyerési esélyről megtévesztésre alkalmas tájékoztatást ad. Szintén újdonságként a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv beemelte a minősített esetek körébe azt a körülményt, ha valaki az áru olyan lényeges tulajdonsága tekintetében ad valótlan tartalmú tájékoztatást, amely az áru egészségre, környezetre gyakorolt hatására, veszélyességére, kockázataira, vagy azok biztonságosságára vonatkozik.⁹³⁰

⁹²⁸ Karsai, 2008-2011.

⁹²⁹ Filó, 2016, p. 166-168.

⁹³⁰ Békés, 2017, pp. 249-250.

Ami az *üzleti titok megsértését* illeti, kiindulva azon tényből, hogy az „üzleti titok” egy polgári jogi alapokon nyugvó fogalom, okkal merülhet fel a kérdés, hogy egy üzleti titok megsértéséből eredő igényünkkel milyen esetekben léphetünk fel a büntetőjog *ultima ratio* eszközeivel. A büntetőjogi és a polgári jogi jogsértés között a különbséget a bűncselekményi tényállásban szereplő vagylagos többletelem képezi: az elkövető vagy jogtalan előny-szerzés végett, vagy másnak vagyoni hátrányt okozva valósítja meg az üzleti titok megsértése törvényi tényállását. Az első esetben az előny magában foglal bármilyen – legyen szó vagyoni, vagy személyes jellegű – kedvező változást. A második eset fogalmi eleme a vagyoni hátrány bekövetkezése, amelyből kifolyólag a tényállás második fordulata egy materiális bűncselekmény körvonalaz.⁹³¹

A *versenytárs utánzása* bűncselekmény az 1978. évi Kódexben meghatározott áru hamis megjelölése elnevezésű bűncselekményt – a büntetési tételeket csökkentve – váltotta fel. Amellett, hogy a jelenleg hatályos szabályozás a korábbi áttemelte, az iparjogvédelmi jogok megsértése és az áru hamis megjelölése közötti elhatárolási jogviták megoldásaként a versenytárs utánzása elnevezésű bűncselekmény a 2012. évi Büntető Törvénykönyvben már szubszidiárius bűncselekményként szerepel, vagyis annak elkövetése csak akkor állapítható meg, ha más bűncselekmény nem valósul meg.⁹³² Ezen tényállás az évtizedek során, a jelenleg hatályos szabályozásig hosszú fejlődésen ment keresztül: a fogalmak folyamatosan változtak az adott korszakokban hatályos keretdiszpozícióknak megfelelően, volt, hogy a tényállást szubszidiárius jellegű bűncselekményként szabályozták, a büntetési tételek pedig az éppen aktuális jogpolitika alapján váltakozva súlyosbodtak, illetve enyhültek.⁹³³ Fontos látni azonban, hogy a versenytárs utánzása bűncselekmény – és annak előzményei – kifejezetten soha nem a fogyasztók érdekeinek védelmét szolgálták. A szabályozások célja e tekintetben már a kezdetekben is a piacgazdaság szereplőinek a védelme, valamint a versenytársak tisztességes piaci részvételének a biztosítása volt – csakúgy, mint napjainkban.⁹³⁴

A *versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban* bűncselekmény tekintetében a jelenleg hatályos Kódex sem a bűncselekmény nevét, sem az elkövetési magatartását nem változtatta meg, azonban új büntethetőséget kizáró körülményekkel, valamint a büntetés korlátlan enyhítésének, illetve különös méltánylást érdemlő esetben annak mellőzésének lehetőségével bővítette a releváns szabályozást. Tisztán büntethetőséget kizáró okként továbbra is csak a büntető ügyekben eljáró hatóságoknak történő bejelentés értékelhető, ugyanis a versenyfelügyeleti ügyekben eljáró hatóságnak történő bejelentés nyomán az elkövető büntethetősége csak akkor ütközik törvényi akadályba, ha a bejelentésre még azelőtt sor kerül, hogy a versenyfelügyeleti ügyekben eljáró hatóság az ügyben vizsgálatot indított volna. Egyebekben a bírság mellőzésére alapot adó kérelem csak a büntetés korlátlan enyhítését és különös méltánylást érdemlő esetben a mellőzését eredményezheti.⁹³⁵

⁹³¹ Sántha, 2019, pp. 54-55.

⁹³² Békés, 2017, p. 250.

⁹³³ Keszler, p. 3.

⁹³⁴ Békés, 2017, p. 255.

⁹³⁵ Miskolczi-Bodnár, 2019, p. 178.

4. A fogyasztóvédelmi büntetőjog jövője

Látható, hogy a jogfejlődés során a kereskedelem tisztasága vagy a közegészség – mint kollektív jogi tárgyak – helyébe egyre inkább a konkrét fogyasztóhoz mint személyhez kötődő individuális jogtárgyak lépnek, amely jól tükrözi az egyes jogtörténeti korszakok uralkodó felfogását a fogyasztóvédelmi büntetőjog aspektusairól. Ugyan a fogyasztóvédelmi büntetőjognak, a vádhatóság visszafogott vádemelési hajlandósága miatt, hazánkban napjainkig nincs kialakult bírói gyakorlata, meglátásunk szerint elmondható, hogy a modern információs társadalomban ez a jogterület fontos szerepet fog betölteni. A hazai jogirodalomban a mértékadó szerzők alappal fogalmazták meg azt a kritikát, hogy a társadalmi élet fontos területein a jogi szabályozás nem képes lépést tartani a 21. századi technológiai változásokkal. A fogyasztóvédelem területén kodifikált büntetőjogi rendelkezésekről azonban megállapítható, hogy a büntetőjogi dogmatika – legalábbis a jogalkotás szintjén – meglepő rugalmassággal reagált az újabb kihívásokra annak érdekében, hogy megfelelő hatékonysággal védelmezze a fogyasztók elementáris érdekeit.

5. Összefoglalás

A mai értelemben vett fogyasztóvédelmi büntetőjog gyökerei a 19. századig, a fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályozások egészen az ókorig nyúlnak vissza. A fogyasztóvédelem büntetőjogi aspektusai ennek ellenére talán napjainkig ismeretlenek a köztudat előtt. A fogyasztóvédelmi büntetőjog elméleti alapjainak, a terület dogmatikai fejlődésének tárgyalása alapján látható, központi kérdésként merül fel, hogy van-e helye társadalmunkban az *ultima ratio* jellegű büntetőjog alkalmazásának a fogyasztók védelme érdekében, vagy elegendő lenne csupán a polgári jogi, illetőleg közigazgatási jogi úton történő beavatkozás. A fejezet elején említett, 19. századi német szövethamisítási botrány is rávilágított a fogyasztóvédelmi büntetőjog szükségességére, és a magyar fogyasztóvédelmi büntetőjogi szabályozások indokai is alátámasztják ezen oltalom létjogosultságát.

6. Forrás- és irodalomjegyzék

- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.
- 2012. évi LXXXVIII. törvény a termékek piacfelügyeletéről.
- A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás.
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.
- 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.
- 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.
- BH 2008.12.326.
- BH 2007.12.398.
- BH 1996.8.410.

- Angyal, P. (1933). *A magyar büntetőjog tankönyve*. (p. 80). Budapest, Athenaeum.
- Balla, L. (2019). Néhány fogyasztóvédelmi és versenyjogi kérdés büntetőjogi megközelítésben. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2ksz,1), 33-35, 37.
- Balogh, V. (2023). A viselkedési közgazdaságtan eredményei a fogyasztóvédelemben. *Jogtudományi Közlöny*, 78(2), 67-68.
- Baratta, A. (1970). Über Jherings Bedeutung für die Strafrechtswissenschaft. In Wieacker, F. & Wollschläger, C. (szerk.), *Jherings Erbe. Göttinger Symposion zur 150. Wiederkehr des Geburtstags von Rudolph von Jhering*. (pp. 17kk). Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bencsik, A. (2016). A fogyasztóvédelem közjogi keretei. In Hamar, F. & Hámori, A. (szerk.), *A fogyasztók etikai és jogi védelme*. (p. 135). Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem.
- Békés, Á. (2017). A fogyasztók érdekeit sértő bűncselekmények. In Hollán, M. & Barabás, A. T. (szerk.), *A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései*. (pp. 249-250, 255). Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Országos Kriminológiai Intézet.
- Csák, Cs. & Nagy, Z. (2021). A pénzügyi fogyasztóvédelmi jog, különös tekintettel a közpénzügyi szabályozásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 16(1ksz), 226.
- Fazekas, J. (2016). A magyar fogyasztóvédelmi szabályozás fejlődése a rendszerváltástól napjainkig. In Hamar, F. & Hámori, A. (szerk.), *A fogyasztók etikai és jogi védelme*. (pp. 30, 32). Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem.
- Fekete, O. (2009). A fogyasztóvédelem néhány problémájáról a közigazgatási jog és a büntetőjog szemüvegén keresztül. *Collega*, 13(1-2), 384-385.
- Filó, M. (2016). A fogyasztók megtévesztése – gondolatok a büntetőjogi jogtárgy-védelem hatáiról. In Hamar, F. & Hámori, A. (szerk.), *A fogyasztók etikai és jogi védelme*. (pp. 166, 168). Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem.
- Filó, M. (2011). Franz von Liszt és a Marburgi Program: Jhering recepciója a büntetőjogi gondolkodásban. In Frivaldszky, J. & Pokol, B. (szerk.), *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*. (pp. 249-257kk.). Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.
- Gellén, K. (2019). Fogyasztók és vállalkozások az új üzleti modellek és a digitális technológiai környezet promóciós tendenciái tükrében. *Gazdaság és Jog*, 27(7-8), 7.
- Hámori, A. (2021). Fogyasztóvédelmi aktualitások. Javaslatok jogszabályok módosítására. *Iustum Aequum Salutare*, 21(1), 68-69.
- Jhering, v. R. (1877). *Der Zweck im Recht*. (pp. 484, 503). Erster Band. Leipzig, Breitkopf & Bartel.
- Karsai, K. (2011). *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. (p. 2). Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Karsai, K. (2008-2011). *Fogyasztóvédelmi büntetőjog 2008-2011. OTKA K72692. számú kutatás. Összefoglaló*. (2024.03.05.).

- Keszler, Á. (é. n.). A versenytárs utánzása tényállás az új Btk-ban. *Jogi Fórum*, 3. (https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/keszler_agnes__a_versenytars_utanzasa_tenyallas_a_btk-ban%5Bjogi_forum%5D.pdf – 2024.02.11.).
- Liszt, v. F. (1892). *A jövő büntetőjoga*. Felolvastatott a Magyar Jogászegylet és a Nemzetközi Büntetőügyi Egyesület Magyarországi Osztályának 1892. április 4-én, a budapesti Kir. Törvényszék esküdtszéki termében tartott együttes ülésén. Magyar Jogászegyleti Értekezések, VIII. kötet, 5. füzet. Budapest, Franklin-társulat könyvnyomdája.
- Miskolczi-Bodnár, P. (2019). A versenykorlátozó megállapodás, a kartell versenyjogi tilalma és a „versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési eljárásban”. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2/2), 178.
- Nagy, G. B. (2016). Gondolatok a büntetőjog fogyasztóvédelemben betöltött lehetséges szerepéről. *Magyar Jog*, 63(10), 597-598.
- Pauler, T. (1864). *Büntetőjogtan*. (p. 72). Pest, Pfeiffer.
- Sántha, F. (2019). Az üzleti titok büntetőjogi védelme a nemzetközi jogfejlődés tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(1/1), 54-55.
- Sina, P. (1962). Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs ‘Rechtsgut’. (p. 19). Basel, Helbing und Lichtenhahn.
- Stratenwerth, G. (1998). Zum Begriff des ‘Rechtsgutes’. In Eser, A., Schittenhelm, U. & Schumann, H. (szerk.), *Festschrift für Theodor Lenckner zum 70. Geburtstag*. (pp. 377kk). München, Beck.
- Szendrő, É. M. (2020). A fogyasztóvédelem kialakulása és fejlődéstörténete. 36. (http://epa.oszk.hu/04100/04139/00073/pdf/EPA04139_jogtorteneti_szemle_2020_02_34-40.pdf – 2024.02.11.).
- Szűcs, Z. (2020). A fogyasztóvédelem és a büntetőjog viszonyának áttekintése a büntetőjogi tényállások tükrében. Debrecen, 2020. május 25. (https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szucs_zoltan__a_fogyasztovedelem_es_a_buntetojog_viszonya%5Bjogi_forum%5D.pdf – 2024.02.11.).
- Tóth, M. (2014). Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve. *Jogtudományi Közlöny*, 69(10), 442.
- Varga, N. (2013). Gondolatok a fogyasztói szerződési jog kialakulásáról és fejlődéséről. *Debreceni Jogi Műhely*, 10(3), 139. <https://doi.org/10.24169/DJM/2013/3/9>
- Vormbaum, Th. (2009). Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-642-16788-1_1
- Wiener, A. I. (1972). *A hivatali büntettek*. (pp. 56-64). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Zoványi, N. (2011). A fogyasztóvédelem történeti fejlődése és szabályozási elvei. *Debreceni Jogi Műhely*, 8(3), 71-74. <https://doi.org/10.24169/DJM/2011/3/6>
- Zweigert, K. & Kötz, H. (1996). *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*. (p. 13). 3. kiadás. Tübingen, Mohr Siebeck.